

UPPSALA UNIVERSITET
Teologiska institutionen
Religionssociologi C2, 5p
Höstterminen 2003
Handledare: Mia Lövheim

”Vad är det för vits med att vara effektiv om ens liv ändå är en effektiv tomhet?”

Om senmodernitet, meningsskapande och religionens roll i
Douglas Couplands roman *Girlfriend in a coma*

Marta Axner
770816
S:t Johannesgatan 16
753 12 Uppsala
018-26 27 29
maax0710@student.uu.se

INNEHÅLL

1	Inledning.....	3
1.1	Syfte och problemformulering	3
1.2	Metod	3
1.3	Material	4
1.4	Definitioner och begrepp.....	4
1.4.1	Religionsdefinition	4
1.4.2	Postmodernitet eller senmodernitet?	5
2	Teori	6
2.1	Individen i det senmoderna samhället.....	6
2.1.1	Frihet, trygghet och risk	6
2.1.2	Individens möjligheter.....	7
2.1.3	Religionens roll	9
2.2	Det bortträngdas återkomst	10
2.3	Andra aspekter på ”religionens återkomst”	13
3	Analys.....	15
3.1	Girlfriend in a coma – referat av handlingen	15
3.2	Individen i senmoderniteten i romanen.....	16
3.2.1	Frihet, trygghet och risk	16
3.2.2	Individens möjligheter.....	17
3.2.3	Hotet om meningslöshet.....	18
3.3	Det bortträngdas återkomst	19
3.4	Religionens roll i romanen	20
4	Diskussion	21
4.1	Meningslöshetens lösning	22
4.2	Har religionen någon plats i det senmoderna?	22
5	Slutsatser	23
	Referenser.....	25
	Appendix	26
	Citat I.....	26
	Citat II	27
	Citat III	28

1 Inledning

Enligt de klassiska teorierna om religion och modernitet, skulle konsekvensen av modernitetens genomgripande förändringar av samhället leda till sekularisering, alltså religionens tillbakadragande från den offentliga arenan, marginalisering och försvagning. Samtidigt som detta har varit en tydlig tendens i norra Europa under 1900-talet, kan vi också se att tendensen inte är så entydig. När de västerländska samhällena har gått in i en ny fas av modernitet – senmodernitet, högmodernitet eller postmodernitet, beroende på vem man frågar – har intresset för religion knappast minskat utan snarare förändrats. En arena där detta blivit tydligt är inom populärkulturen, där såväl traditionella och nya religiösa symboler som ett mer allmänt intresse för frågor kring mening, samhörighet och etik har blivit viktiga och väckt uppmärksamhet. Ett exempel på detta är Douglas Couplands författarskap, som jag vill ägna denna uppsats åt att titta närmare på.

1.1 Syfte och problemformulering

Syftet med min uppsats är att undersöka hur senmoderniteten och dess konsekvenser skildras av Douglas Coupland i *Girlfriend in a coma*, hur han behandlar ämnen som meningsskapande och religion i relation till sociologisk teori på området. Jag vill se hur Zygmunt Baumanns och Anthony Giddens teorier om självidentitet, post-/senmodernitet och meningsskapande går att applicera på eller använda som verktyg för att analysera Couplands text. Jag intresserar mig också för i vilken mån religion är en faktor dels i romanen, dels i Giddens resp Baumanns teorier, och i vilken mån Baumanns och Giddens syn på religion stämmer med romanens. Min problemformulering är alltså: **Hur behandlar Douglas Coupland frågorna kring meningsskapande och religion i sin roman *Girlfriend in a coma*? Hur står detta i relation till Baumanns och Giddens teorier om senmodernitet och meningsskapande?**

1.2 Metod

Jag kommer att använda mig av ett jämförande litteraturstudium, där jag först diskuterar Bauman och Giddens respektive teorier. Jag kommer att ta fram ett antal gemensamma teman i Baumanns och Giddens böcker, som jag sedan använder för att analysera Couplands text. Jag kommer också att diskutera synen på religion, dels hos Bauman och Giddens, dels i romanen. Jag utgår från en funktionell religionsdefinition, och kommer använda den för att nyansera den mer traditionella synen på religion som finns hos mina teoretiker.

1.3 Material

Mitt viktigaste material är romanen som jag ska analysera, *Girlfriend in a coma – ledmotiv till jordens undergång*, som är den kanadensiske författaren Douglas Couplands (f 1961) femte roman, utgiven i original 1998. Det teoretiska materialet består av ett par böcker av Zygmunt Bauman, *Det individualiserade samhället* och *Vi vantrivs i det postmoderna* samt min teoretiska huvudbok: *Modernitet och självidentitet – självet och samhället i den senmoderna epoken* av Anthony Giddens. För det religionsvetenskapliga perspektivet står Ola Sigurdsons *Världen är en främmande plats* och en artikel av L S Clark och S Hoover.

Det finns flera skäl till att jag valde just *Girlfriend in a coma* att analysera. Coupland har skrivit flera andra romaner som skulle vara intressanta för en sådan här studie, och egentligen hade nog en mer heltäckande bild givits om jag utökade mitt material att omfatta flera romaner. Det var dock inte möjligt med tanke på uppgiftens storlek. Att jag valde just *Girlfriend in a coma* och inte exempelvis den mer kända *Generation X* eller *Livet efter Gud* som har ett mer uttalat (post)religiöst tema, beror delvis på att de inte är romaner med en egentlig handling utan mer som dagboksanteckningar eller essäer vilket gör dem mindre sammanhängande och ger en mindre enhetlig bild av samhället och framför allt figurerna.¹ Dessutom är *Girlfriend in a coma* väldigt tacksam att analysera eftersom den utger sig för att dels ge en bild av 90-talets amerikanska samhälle med fokus på det senmoderna (även om det inte direkt uttalas), dels ge någon sorts svar på varför och vad människor kan göra åt det. Dessutom greps jag personligen väldigt av romanen när jag läste den första gången.

1.4 Definitioner och begrepp

1.4.1 Religionsdefinition

Vilken religionsdefinition man använder sig av är på många sätt avgörande för såväl premisser som resultat i en religionssociologisk studie. Jag utgår från det synsätt på religion som Clark och Hoover (med hjälp av Peck) har, som öppnar för en analys av samspelet mellan religion och kultur och som är inriktad på religionens funktion:

We posit an anthropological definition of religion: religion as the site of the synthesis and symbolism of culturally meaningful belief systems. /.../ Religion, we propose, is not limited to what happens in a "sacred" realm, traditionally conceived, but is that part of culture that persuasively presents a plausible myth of the ordering of existence. /.../ Religion is explicitly concerned with both ontological and experiential dimensions of existence – with being and meaning. Religion provides meaning for individual existence by grounding it in a larger, cosmic framework of significance.²

¹ Coupland 1993, Coupland 1995.

² Clark & Hoover 1995, s 17

1.4.2 Postmodernitet eller senmodernitet?

I det forskningsfält jag rör mig inom, finns en ständigt pågående diskussion om begreppet postmodernitet. Vad postmoderniteten egentligen är och om den faktiskt har inträffat/finns i verkligheten råder det delade meningar om. De två teoretikerna jag använder, Bauman och Giddens, har olika uppfattningar i frågan. Bauman använder sig av begreppet postmodernitet, och menar med det att samhället har genomgått en så radikal förändring att man kan tala om en postmodern tid, något helt nytt jämfört med moderniteten.³ Giddens däremot har ägnat stor möda att diskutera och definiera begreppet och menar att moderniteten inte är överspelad, utan de samhällsförändringar som ägt rum de senaste decennierna är snarare konsekvenser av moderniteten själv än något helt nytt. Han talar hellre om senmodernitet eller radikaliserad modernitet än postmodernitet. Giddens menar också att samhälls-/kulturanalyser om postmodernitet ofta blir enögda och bara ser de tendenser som går mot mer individualisering, kommersialisering o.s.v. och inte ser att verkligheten är mer komplex och att det ofta finns flera parallella samhällsströmningar och fenomen samtidigt.⁴

Trots att de har olika utgångspunkt och olika terminologi, är den bild som Bauman respektive Giddens ger av samhället i det sena 1900-talet påfallande lika varandra. Därför tror jag ändå att det är konstruktivt att använda dem tillsammans för att analysera hur Coupland skildrar samhället och kulturen på 90-talet. Anledningen till att jag inte vill välja bara en av dem, när de ändå är så lika varandra, är att de använder lite olika begrepp och bilder, och genom att använda dem båda anser jag mig kunna skapa en mer nyanserad analys.

För att det inte ska bli alltför rörigt och krångligt har jag valt att använda begreppet senmodernitet som huvudbegrepp för att beskriva det samhälle som min litteratur handlar om, utom när jag direkt refererar text där författaren använder ordet postmodernitet. Jag vet att det kan vara problematiskt, eftersom begreppen betyder lite olika saker och grundar sig i olika syn på samhället, men jag tror ändå att funktionaliteten i att använda ett begrepp överstiger problemen. Att jag valt senmodernitet framför postmodernitet beror dels på att Giddens är den teoretiker jag använder mest, dels på att han är den som tydligast motiverar varför han väljer det begrepp han gör.

³ Bauman 1998, s 9ff

⁴ Giddens 1996, s 49ff

2 Teori

2.1 Individen i det senmoderna samhället

2.1.1 Frihet, trygghet och risk

Bauman har i flera olika texter diskuterat spänningen mellan frihet och trygghet, något som människor i alla tider har strävat efter att uppnå balans mellan, men som blivit särskilt tydligt i det moderna samhället⁵. I det moderna projektet var friheten central, men samtidigt något som var nödvändigt att offra för samhället/kulturen/civilisationen. Bauman citerar Freud som skriver att den moderna "kulturmanniskan har bytt en smula lyckomöjlighet mot en smula trygghet"⁶. Bauman menar att det nu har blivit tvärtom: "postmoderna män och kvinnor har bytt en smula trygghetsmöjlighet mot en smula lycka"⁷. Den här balansen är svår att uppnå, och det går aldrig att hamna i en situation med total frihet *och* total trygghet. Vad friheten innebär har också förändrats. Medan våra förfäder såg frihet som avsaknad av hinder, har vi nu enligt Bauman hamnat i en situation där vi inte har hinder men inte heller ramar. Problemet är inte rädslan för överträdelse utan total gränslöshet. I den totala friheten finns inga gränser eller hinder men heller ingen karta eller hållpunkter. Detta leder till otrygghet och vanmakt.⁸

Även Giddens diskuterar frågorna om trygghetens betydelse. Ett viktigt begrepp för honom är tillit. Tillit är nödvändig för interaktion mellan människor, men på ett särskilt sätt i det senmoderna samhället. Det hänger ihop med en grundläggande ontologisk trygghet som utvecklas hos små barn när de lär sig lita på föräldrar och andra vuxna, och därigenom på att världen är pålitlig. Den ger ett grundläggande "skydd" mot osäkerhet och tvivel och hjälper oss att skärma av en del hot och osäkerhet som alltid finns i vår tillvaro men som vi inte skulle kunna leva med att ha ständigt aktuellt.⁹ Även risk är ett centralt begrepp, och han menar att vi lever i ett risksamhälle eller riskkultur.¹⁰ Begreppet risksamhälle kommer ursprungligen från sociologen Ulrich Beck, som även Bauman citerar.¹¹ Risk i det här sammanhanget betyder inte att det egentligen är farligare att leva nu än i den förmoderna tiden (snarare tvärtom) utan att vi ständigt är påmind om de risker som finns omkring oss. Vi är

⁵ Bauman 2002, s 55f, Bauman 1998, s 7ff, s 271 ff

⁶ Bauman 1998, s 8

⁷ Bauman 1998, s 10

⁸ Bauman 2002, s 58f

⁹ Giddens 1997, s 50ff

¹⁰ Giddens 1997, s 133ff

¹¹ Bauman 2002, s 60ff. Beck utvecklar begreppet i sin bok *Risksamhället* som kom i original redan 1986.

mycket mer utlämnade till våra egna val och därmed på ett sätt ansvariga för de risker vi utsätts för.¹²

2.1.2 Individens möjligheter

Om Giddens och Bauman är ganska överens i frågorna om trygghet, frihet och risk, är skillnaderna större när det handlar om individens möjligheter. De gör ungefär samma analys av individens situation, men gällande möjligheterna till förändring skiljer de sig åt.

Baumans syn är den mera pessimistiska. En viktig del av hans teori är att individualiseringen inte är frivillig eller självvald utan snarare den postmoderna människans öde. Hon har inte valt det själv, men tvingas ensam bära konsekvenserna av den och försöka hitta mening i sin tillvaro.¹³ När individen lämnas ensam att bygga meningssystem blir det ofrånkomligt på ett annat sätt än tidigare. Om mänskligheten tidigare ställdes inför gemensamma problem som kunde lösas tillsammans genom att gå ihop i folkrörelser, är de problem som människor ställs inför idag individuella, och kan bara lösas eller bemötas i en ensam kamp. Det närmaste man kommer en gemensam lösning är delandet av erfarenheter (exempelvis i populära talkshower), där det enda som egentligen händer är att man får se andra människors individuella ensamma kamp.¹⁴ Människor finner ”krokar” där man hänger upp sina farhågor och försök till lösningar, men det blir fortfarande ingen verklig gemenskap utan bara enskilda individer med enskilda problem hängande på samma ”krok”.¹⁵ Reaktionerna på denna situation varierar naturligtvis, men två olika scenarier som Bauman skissar är dels likgiltighet eller passivitet¹⁶, dels att människor börjar fokusera på andra saker. I stället för att ägna sig åt saker som verkligen spelar roll, men som man inte kan eller tror sig kunna påverka, ägnar sig människor åt det som kanske inte är viktigt men som är möjligt att påverka eller genomföra. Genom att göra detta kanske man också ger dessa saker betydelse, åtminstone tillfälligt.¹⁷ Även vår tids fixering vid identitet och vikten av densamma, är ett substitut för verklig gemenskap, menar Bauman.¹⁸ I individualiseringens tid, skriver han, är det inte bara de enskilda placeringarna som blir obeständiga utan också själva platserna, vilken position som är möjlig och eftersträvansvärd.

Om den moderna människan var en pilgrim, på väg mot ett (kanske ouppnåeligt) mål, är den postmoderna människan en vagabond utan varken hemort eller mål. Om uppgiften

¹² Giddens 1997, s 12

¹³ Bauman 2002, s 61

¹⁴ Bauman 2002, s 62f

¹⁵ Bauman 2002, s 65, 185

¹⁶ Bauman 2002, s 63

¹⁷ Bauman 2002, s 183

¹⁸ Bauman 2002, s 184

förr var att motstå umbäranden på den fast inslagna vägen, blir uppgiften idag att ”ta den minst riskfyllda avtagsvägen vid varje korsning, att ändra riktning innan vägen blir ofarbar eller innan vägsystemet görs om, eller innan det eftertraktade målet flyttas någon annanstans eller har förlorat sin forna lyskraft”.¹⁹

Giddens diskuterar frågorna utifrån en lite annorlunda utgångspunkt. I beskrivningen av senmoderniteten och individens roll, fokuserar han på självidentiteten. Den har blivit ett reflexivt projekt som individen förväntas (eller tvingas) arbeta med hela sitt liv. När samhället inte längre – som i det traditionella – tillhandahåller ramar och fasta strukturer för människors identitet, blir det viktigt eller till och med nödvändigt för människor att bygga sin egen självidentitet, som oftast förstås bäst som en berättelse. Ett viktigt medel för detta är livsstil. Många av de beslut vi fattar kan ses utifrån att de fyller en funktion i vår livsstil och därmed vår självidentitet.²⁰

Grunden för Giddens analys av individens möjligheter, är hans syn på moderniteten. Det viktigaste dragen i den, menar han, är institutionell reflexivitet, vilket visar sig i ”urbäddningsmekanismer” – som innebär ett utbrytande av de sociala relationerna ur den omedelbara tiden och rummet och kopplar dem tvärs över stora geografiska och tidsmässiga avstånd – och i att moderniteten bygger på det radikala tvivlets princip²¹. Urbäddningen består av två olika mekanismer: symboliska tecken och expertsystem, och Giddens kallar dem sammantaget för ”abstrakta system”²². Som nämndes i förra avsnittet, menar Giddens att vi lever i en riskkultur. Denna ständiga riskbedömning, och att människans värld är mycket mer komplicerad än i den förmoderna tiden, har gjort att det har uppkommit expertsystem.²³ De omfattar allt från vetenskaplig forskning till rådgivningsspalter i veckotidningar – gemensamt för dem är att människor inte kan ha all kunskap som krävs i det (sen)moderna samhället och alltså måste lita till olika ”experter”. Ett problem med detta är att det finns så många olika experter på samma ämne/problem, och ofta motsäger de varandra. Inte minst gäller det experterna som är särskilt viktiga i byggandet och upprätthållandet av en självidentitet, experterna inom terapi, psykologi och liknande.²⁴ Detta, i kombination med ett grundläggande tvivel gentemot tillvaron, leder i större eller mindre utsträckning till existentiell ångest hos individen. Ångesten är dock inte alltid akut, utan hålls på avstånd på

¹⁹ Bauman 2002, s 179

²⁰ Giddens 1997, s 13f

²¹ Giddens 1997, s 10f

²² Giddens 1997, s 28

²³ Giddens 1997, s 41ff

²⁴ Giddens 1997, s 172

olika sätt²⁵. Viktigt i sammanhanget är individens ontologiska trygghet, som är grundläggande i varierande grad hos människor.²⁶ Samtidigt kan individen inte helt stänga ute riskmedvetenheten och bristen på auktoritet som kommer med de konkurrerande expert-/förklaringssystemen, även om de flesta klarar vardagen med en ”kombination av rutiner, hängivenhet åt en viss livsstil och tillit till vissa abstrakta system”²⁷. Vid kriser eller olika brytningsskeden i livet, blir den existentiella ångesten tydlig och akut. Detta blir tydligare i senmoderniteten än tidigare, eftersom människor får allt svårare att skapa tillit och trygghet.

Samtidigt som Giddens beskriver en tydlig linje, och får den att framstå som ganska problematisk för individen, gör han inte samma negativa tolkning som Bauman. Till skillnad från honom, markerar Giddens ofta att dessa tendenser inte är entydiga, att det finns mottendenser och att individen inte passivt kastas ut i ensamheten utan hela tiden förhåller sig aktivt och reflexivt till sin situation.²⁸ Inte minst gäller det hans slutsatser kring det bortträngdas återkomst och livspolitikens framväxt, som jag återkommer till nedan.

2.1.3 Religionens roll

Varken Giddens eller Bauman ger religionen någon framträdande roll i det senmoderna samhället. Gemensamt för dem är, att de inte specifikt definierar religion eller diskuterar det speciellt utförligt. Giddens nämner bara religionen i två sammanhang i sin bok. Dels beskriver han hur ett av självets dilemman, att leva i spänningen mellan auktoriteter och ovisshet, kan lösas genom tilltro till starka auktoriteter som exempelvis religionen, framför allt i fundamentalistisk form²⁹. Dels beskriver han kortfattat ett nyvaknat intresse för religion och andlighet som ett exempel på det bortträngdas återkomst³⁰. Han beskriver det tyvärr bara kortfattat och utan att det egentligen får konsekvenser för resten av hans framställning, vilket gör att det är svårt att riktigt se om han menar att religionen överhuvudtaget har en roll. Han definierar heller aldrig religion, men verkar utgå från en syn på religion som västerländsk, institutionell kristendom. Utifrån en funktionell religionsdefinition, som den jag använt i början på denna uppsats, kan man nog ändå hävda att Giddens ger stort utrymme för religion i det senmoderna, något jag ska återkomma till.

²⁵ Giddens 1997, s 215ff

²⁶ Giddens 1997, s 50ff

²⁷ Giddens 1997, s 231

²⁸ Giddens 1997, s 15f, 224f, 227f, 235, 247ff

²⁹ Giddens 1997, s 229ff

³⁰ Giddens 1997, s 244

Bauman diskuterar religion något mera utförligt, då han ägnar ett helt kapitel åt frågan om det finns postmodern religion.³¹ Han börjar med att diskutera problemet kring att definiera religion, och menar att det är meningslöst att försöka, eftersom sådana definitioner antingen enbart refererar till andra odefinierbara begrepp och blir för luddiga och allmänmänskliga, eller tvärtom blir väldigt snäva och mätbara vilket gör att mycket faller utanför.³² Trots detta definierar han ändå religiositeten, nästan som i förbifarten, och menar att den ”inte är något annat än aningen om gränserna för vad vi människor kan göra och förstå”.³³ Han diskuterar vidare om människans religiösa behov, och huruvida alla människor funderar över frågor kring livets mening och liknande. Bauman ställer sig skeptisk till detta, och menar att det religiösa behovet är skapat av kyrkor och samfund, på samma sätt som konsumtionsbehov skapas av de producenter som vill sälja sina varor. De flesta människor, menar Bauman, lever sina liv upptagna av vardagens bestyr och pratiska överväganden, och är inte speciellt intresserade av de yttersta tingen, utom när någon – exempelvis en kyrka – påminner dem om dessa. När kyrkornas makt har avtagit under 1900-talet, har följaktligen även människors religiösa behov och intresse minskat.³⁴

Det finns dock en typ av religiositet som är sant postmodern, menar Bauman, nämligen fundamentalismen. Den är inte en återkomst av något gammalt och bortträngt, eller någon rest från förmoderniteten, utan en genuin konsekvens av postmoderniteten. I ett samhälle där vi hela tiden konfronteras med risker, måste ta ansvaret för konsekvenserna av våra val och är lämnade ensamma som suveräna individer, kan den friheten bli för stor och svår att hantera. Att då lämna ifrån sig sin frihet till en absolut auktoritet som ger de svar man behöver och befriar en från de riskfyllda valen är en fullt rimlig och given lösning på dilemmat.³⁵

2.2 Det bortträngdas återkomst

Även om varken Bauman eller Giddens ger religionen någon uttalat större roll i det senmoderna, skiljer sig ändå deras synsätt åt. Medan Bauman, som beskrivits ovan inte menar att människor har några religiösa behov i egentlig mening och att den enda postmoderna religionen är fundamentalismen, ger Giddens en helt annan bild när han beskriver de han kallar ”det bortträngdas återkomst”. Även om han inte klär den i religiösa termer, är den högst väsentlig i det här sammanhanget.

³¹ Bauman 1998, s 233-252

³² Bauman 1998, s 225ff

³³ Bauman 1998, s 228

³⁴ Bauman 1998, s 231ff

³⁵ Bauman 1998, s 247ff

Giddens menar att en grundläggande, underliggande del av det senmoderna risksamhället, där människors självidentitet blivit ett reflexivt individuellt projekt, är det ständigt närvarande hotet om personlig meningslöshet. Självets projekt bedrivs i en ”tekniskt kompetent men moraliskt torftig social miljö”³⁶ och även om hotet om meningslöshet hålls tillbaka med hjälp av en kombination av rutiner, aktiviteter och i viss mån en grundläggande tillit, räcker inte det till. Moralen ersätts av ett bemästrande, människor försöker kontrollera sin tillvaro. Även om det fungerar ”till vardags” är det inte tillräckligt, och Giddens menar att det ofrånkomligen måste bli så att de av moderniteten bortträngda delarna av livet kommer tillbaka ”i själva kärnan av de moderna institutionerna efter hand som allt fler av traditionens fragment försvinner”.³⁷ Redan nu kan vi se rad exempel på det bortträngdas återkomst, menar han.

Ett första exempel är vid de ”ödesdigra ögonblick” då individens vanliga kontrollsystem inte fungerar, vid kriser, födelse och död exempelvis. Dessa går enligt Giddens inte att hantera utan någon sorts referens till existentiella och moraliska frågor. Genom förlusten av *rites de passage* som inte på samma sätt som tidigare finns i det senmoderna, har människor tappat möjligheten att förstå individuella handlingar och händelser i större moraliska och existentiella ramar. Vi kan exempelvis se uppbyggnaden av systemet med hospice, där döden inte ”göms undan” som ett försök att hantera våra svårigheter med döden.³⁸ Ett annat exempel är ansträngningarna att ”riva murarna” i samhället, att gå mot mer integration och att inte sätta människor med psykisk sjukdom, handikapp eller kriminella på institutioner utan i så hög grad som möjligt integrera dem i samhället. De ”annorlunda” blir påminnelser om det vi genom moderniteten försökt förtränga, och visar tydligt hur mycket av det vi ser som orubbligt egentligen är sociala konstruktioner.³⁹ Ytterligare exempel är intresset för återupplivade traditioner⁴⁰, fixeringen eller intresset för sexualitet och förälskelse i vårt samhälle, vilket blir en påminnelse eller en arena för det okontrollerbara, och väcker vårt engagemang och ger ”transcendent erfarenheter”⁴¹ samt de nya sociala rörelserna – den feministiska, miljörörelsen, den globala rättviserörelsen – som åter sätter de moraliska och existentiella frågorna på agendan⁴². Slutligen talar Giddens även om religionens återkomst. Även han nämner som Bauman fundamentalistiska rörelser som

³⁶ Giddens 1997, s 237

³⁷ Giddens 1997, s 238

³⁸ Giddens 1997, s 238ff

³⁹ Giddens 1997, s 241f

⁴⁰ Giddens 1997, s 243

⁴¹ Giddens 1997, s 242

⁴² Giddens 1997, s 244f

typiska, men menar att deras trösterika auktoritet i en oviss värld inte är hela sanningen. Enligt de gamla sociologerna borde religionen ha försvunnit i den moderna världen, men så har inte skett.

Bakgrunden till detta har att göra med fundamentala drag i senmoderniteten. Det som skulle bli en social och fysisk värld underkastad allt säkrare kunskaper och kontroll, skapar istället ett system där områden av relativ säkerhet flätas samman med radikalt tvivel och med oroväckande riskscenarier. /.../ Nya former av religion och andlighet representerar i en helt grundläggande mening det bortträngdas återkomst, eftersom de direkt ställer frågor om existensens moraliska mening, något som de moderna institutionerna mycket noggrant försöker förskjuta.⁴³

Jag tror att man kan se en grundläggande skillnad mellan Bauman och Giddens här, och att deras olika syn på det bortträngdas återkomst eller inte, har att göra med deras syn på existentiella frågor. Medan Bauman menar att människor i allmänhet inte är så intresserade av detta utan att det är ett behov skapat av "den religiösa marknaden", menar Giddens tvärtom att människor använder vardagsrutiner för att hålla de existentiella frågorna borta, något som fungerar till vardags men som aldrig kan lyckas helt. Giddens ser de existentiella och moraliska (religiösa?) behoven som grundläggande hos alla människor, en viktig skillnad från Baumans syn.

Giddens slutsats efter sin diskussion om det bortträngdas återkomst handlar om livspolitikens framväxt. Han menar att det redan finns, och kommer att växa fram ännu mer, en inriktning inom politiken mot frågor och metoder som handlar om självidentitet, moraliska och existentiella frågor och frågor som kopplar ihop det personliga/lokala med de globala. Det kallar han livspolitik.⁴⁴ Livspolitik är politisk både i generell och specifik mening, och handlar exempelvis om miljöfrågor, reproduktion och genetik och feminism/könsidentitet. 1900-talet har dominerats av emancipatorisk politik, som mest har fokuserat på befrielse ifrån förtryck/hinder, och handlade snarare om att vara på väg bort ifrån än till något. Livspolitik är så att säga nästa steg: "Livspolitik är inte i första hand inriktad på de villkor som befriar oss så att vi ska kunna välja. Det är en politik om val. Medan den emancipatoriska politiken är en politik om livsmöjligheter, så är livspolitik en politik om livsstilar."⁴⁵

Även här skiljer sig Giddens syn från Baumans. Giddens mer nyanserade, komplexa och i grunden mer positiva syn på individens möjligheter är nödvändiga för skissandet av en sådan här politisk agenda. Utan förutsättningen att människor faktiskt kan

⁴³ Giddens 1997, s 244

⁴⁴ Giddens 1997, s 252ff, 263ff

⁴⁵ Giddens 1997, s 253

förändra sin situation, och i praktiken gör det, vore det meningslöst att söka efter möjliga politiska vägar.

2.3 Andra aspekter på "religionens återkomst"

Ett annat perspektiv på frågorna om religionens återkomst har Ola Sigurdson, docent i systematisk teologi vid Göteborgs universitet. Han menar att religionens återkomst i kulturen är ett faktum, det är tydligt i såväl dagspress som film, musik och tv-serier. Han närmar sig frågorna med ett kulturteologiskt synsätt och intresserar sig både för *hur* religionen återkommit och *vilken* religion det är som speglas i populärkulturen.⁴⁶

Intresset för det andliga hänger enligt Sigurdson ihop med moderniteten och ifrågasättandet av den. Det blir allt tydligare att modernitetens försök till totala lösningar och rationalitet inte ger människor alla svar, utan något annat kommer istället. Modernitetens vilja att rationalisera, skala bort och se världen som helt mätbar och genomskinlig har enligt Sigurdson kommit till vägs ände, och människans okuvliga längtan efter något mer, större, äkta går inte att hindra. "[M]änniskans religiösa begär kan sannolikt inte rationaliseras bort. Likt ett spöke som inte finner frid irrar människans sökande runt i det samtida samhället och slår sig ned än här, än där och tar sig uttryck i nyandlighet, konsumtion, droger, strävan efter framgång."⁴⁷ Man ska dock inte, enligt Sigurdson, ställa sig vare sig helt okritisk eller helt avståndstagande till denna återkomst, utan kritiskt granska vilken religion det är som är återkommande. Sigurdson tror på det grundläggande religiösa behovet hos människan, och att mycket av den religiositet som speglas i kulturen beror på en äkta längtan hos människor. Samtidigt finns en utveckling mot allt starkare kommersiella intressen i kulturen, vilket också tyder på att religionens återkomst kan vara en ytlig gimmick, ett försäljningsknep. Sigurdson verkar trots allt mestadels välkomna "religionens återkomst", även om den inte är odelat positiv i hans ögon. Sigurdson har en ganska vid förståelse av religion – han definierar det inte, men när han beskriver religionens återkomst, syftar han dels på den institutionaliserade religionen, dels på sådant som traditionellt uppfattats som religiöst även utanför institutionerna (som när man har allmänreligiösa referenser till Gud i filmer exempelvis) samt även en mer generell längtan efter eller intresse för existentiella och moraliska frågor.⁴⁸ På så sätt kan Sigurdson kanske sägas vara en länk mellan å ena sidan religionsdefinitionen jag angav i början som ligger nära Sigurdsons syn på religion, och å andra sidan Giddens och hans teori om det bortträngdas återkomst. Även om Sigurdson väljer att kalla det religion som

⁴⁶ Sigurdson 2003, s 7ff

⁴⁷ Sigurdson 2003, s 46f

⁴⁸ Sigurdson 2003, s 26ff

Giddens kallar "det bortträngda", tror jag att de är ute efter samma tendens och rörelse i samtiden. Att de har olika språk för det beror nog snarast på att Sigurdson är teolog och Giddens sociolog.

3 Analys

I min analys kommer jag att följa delvis samma disposition som i teorikapitlet, med samma teman. Jag har dock disponerat om dem, samt lagt till ett tema: hotet om meningslöshet, som jag uppfattar som centralt och kommer därför att ägnas större utrymme. Som framgår av referatet nedan består romanen av tre delar – den första medan Karen ligger i koma fram tills hon vaknar, den andra när Karen har vaknat tills världen tar slut och den tredje delen handlar om året efter katastrofen.

3.1 Girlfriend in a coma – referat av handlingen

Handlingen börjar hösten/vintern 1979 då huvudpersonerna går sista året i High School och alltså är 17 år gamla. Året innan har Jared, en av killarna i gänget dött i leukemi och det är hans vålnad som är bokens berättare. Gänget består av Richard, Hamilton och Linus samt Karen, Pam och Wendy. Richard och Karen är tillsammans, och boken börjar med att de har sex för första gången. Karen berättar att hon har sett syner om framtiden, och senare samma kväll faller hon i koma under en fest. Hela gänget tar det hårt, men så småningom är det mest Richard som fortsätter besöka henne på sjukhuset. Snart uppdagas det att Karen är gravid, och nio månader senare föds Megan med kejsarsnitt utan att Karen vaknar ur koman. Under 80- och 90-talen lever alla i gänget olika liv med sporadisk kontakt – Pam gör modellkarriär i Europa, Wendy blir läkare och jobbar jämt, Linus blir först ingenjör men lämnar sen allt för att luffa runt och finna sig själv, Hamilton blir pyrotekniker och Richard hankar sig fram med allvarliga alkoholproblem medan han också försöker uppfostra Megan som gör diverse tonårsuppror – men i slutet av 90-talet hamnar alla i Vancouver igen och börjar umgås och även jobba tillsammans. Alla utom Wendy börjar jobba i filmindustrin och det är efter en sådan inspelningsdag, allahelgonaafton 1997 som Karen plötsligt vaknar ur koman.

Richard blir naturligtvis lycklig, liksom Megan som aldrig träffat sin mamma i vaket tillstånd. De blir en familj igen, och vännerna försöker hjälpa Karen att rehabiliteras. Det är dock väldigt tydligt att Karen inte riktigt trivs i 90-talet, och hon har svårt att förstå vad som har hänt med såväl vännerna som världen. Hon försöker förklara att världen har blivit mörk och liksom meningslös, men når inte riktigt fram. Efter ett par månader förutspår hon världens undergång, något ingen vill tro på, men det datum hon förutsagt drabbas jorden av en ”sömnsjuka” – alla människor lägger sig ner och somnar för att strax efter dö. Efter någon dag är de sex vännerna och Megan de enda människorna på jorden.

Ett år efter katastrofen har Megan fött en dotter som är blind och hjärnskadad, och alla åtta lever tillsammans i Karens föräldrahem och försöker få tiden att gå. Mest rånar

de affärer, tittar på video, knarkar och förstör värdefulla saker. Jared besöker dem en och en, och de beskriver alla att de är väldigt ensamma och olyckliga. Han försöker fråga dem vad de saknar med världen och hur de tänker kring sina liv och får lite olika svar. Han ger dem också (alla utom Richard) varsin gåva – Karen kan gå på sina förtvinade ben, Pam och Hamilton blir drogfria, Wendy blir gravid, Linus får se himlen och Megans dotter Jane får synen och hjärnkapaciteten tillbaka. Till slut samlar Jared ihop dem för att förklara vad allting har handlat om. De har fått möjligheten att se hur deras liv skulle vara utan världen. Tanken hade varit att de skulle ägna tiden efter världens slut till att ställa frågor och fundera kring livet, tiden, världen, sanningen, mening o.s.v. men att de misslyckats med uppdraget. Istället får de (som en plan B) komma tillbaka till sina gamla liv men med ett uppdrag: att ifrågasätta, fråga och drivas av ett sökande efter sanning och mening. Om de slutar leta kommer världen ta slut igen. Som en del av planen går Karen tillbaka till koman. Boken slutar med att Richard vaknar upp, övertygad om att han faktiskt har en uppgift i livet, fast besluten att ägna all sin energi åt att försöka uppfylla den.

3.2 Individen i senmoderniteten i romanen

3.2.1 *Frihet, trygghet och risk*

Frågorna om frihet och trygghet skildras på olika sätt i romanen, men är ett dilemma som alla karaktärerna på något sätt hanterar. Friheten är central, samtidigt som de inte riktigt vet vad de ska göra med den. Den framstår som självklar och eftersträvansvärd, samtidigt som deras försök till meningsfulla aktiviteter eller försök att hantera alla sina möjligheter inte riktigt leder någonstans. Även frågorna om risk skildras. En viktig aspekt av att ha obegränsad frihet, vilket personerna i romanen på något sätt upplever sig ha, är förutom avsaknaden av hinder och obegränsade möjligheter, även frihet från olycka eller motgångar. De inser dock att detta är en omöjlighet, och riskkalkylering blir en faktor i hur de hanterar sina liv. Precis som såväl Bauman som Giddens beskriver det, framstår personerna i romanen som suveräna individer med stor frihet, samtidigt som de då också måste ta konsekvenserna av sina individuella val, varvid riskerna blir tydliga. Friheten blir både en välsignelse och en förbannelse.⁴⁹

Richard gör denna reflektion, när de fortfarande är tonåringar och vid ett tillfälle fastnar i en tunnel när tåget kommer. De hinner precis kasta sig ner i diket och ligger stilla medan tåget rusar förbi:

Tänk om vi hade dött där och då? Vad hade vi haft för liv? Vad hade vi haft för mål? Vad hade vi strävat efter? Pengar? Nej, ingen av oss verkade ha någon monetär drivkraft. Lycka? Vi var så

⁴⁹ Bauman 2002, s 60ff, Giddens 1997, s 12

unga att vi inte ens visste vad det innebar att vara olycklig. Frihet? Kanske det. En princip som alltid hade företräde i våra liv på den tiden var att obegränsad frihet ger upphov till ett samhälle med unika fascinerande individer. Misslyckades vi med detta skulle det betyda att vi inte kunnat axla vår samhällseliga plikt. Vi var ju unga: vi måste förstås ha strävat efter en mening med livet. Själv längtade jag efter ansvar, men för vad? /.../ I drömmar finns inga negationer. Det innebär att om man går omkring en hel dag och tänker på att man absolut *inte* vill åka till Mexico, så kommer man garanterat att hamna i Mexico City i drömmen den natten. Kroppen struntar i negationen och ser bara till huvudämnet. Jag tror att vi varje dag tänkte på att undvika motgångar – och att undvika förluster.⁵⁰

3.2.2 Individens möjligheter

Temat om individens möjligheter att påverka sin situation, handlar i romanen framför allt om huruvida förändring är möjlig. Går det att ”ta tag i sitt liv”, börja om, förändras? De olika karaktärerna gör diverse försök att göra saker med sina liv, men när de är drygt trettio bor de alla igen på Rabbit Lane, samma gata som de växte upp på. De är förvisso inte helt på samma ”plats” – Wendy jobbar ju som läkare, de andra har också mer eller mindre lyckade karriärer eller åtminstone arbete. Samtidigt som de verkligen vill ha förändring verkar ingen på allvar fundera på vad som skulle kunna göra deras liv mer meningsfulla. Flera gånger återkommer temat om huruvida förändringar är möjliga i vännernas diskussioner, ibland lättsamt och utan eftertanke, men ibland, som under en nyårsfest blir det blodigt allvar⁵¹. Rädslan för att ens liv är oföränderligt verkar hänga tätt ihop med rädslan för meningslöshet.

Vännernas liv stämmer på många sätt med Baumans beskrivning av individens möjligheter i det senmoderna samhället. De är alla individer som måste lösa sina individuella problem, utan att egentligen kunna göra det tillsammans. Hans bild av en ”krokgemenskap” där människor inte löser sina problem tillsammans utan snarare parallellt, är en träffande bild.⁵² Vännerna har tät kontakt och verkar ha nära relationer, ändå är de väldigt ensamma med sina problem och funderingar. Bauman beskriver också hur människor ägnar tid åt sådant som inte egentligen är viktigt men som man kan påverka, istället för att förtvivla över de saker som är verkligt viktiga men som inte går att påverka.⁵³ Även detta stämmer väl in på hur vännerna lever – de arbetar för mycket, drog sig, reser utan mål och pratar sällan om saker som är verkligt viktiga. Visserligen är vissa av aktiviteterna de ägnar sig åt potentiellt meningsfulla – Wendys arbete som läkare på akutsjukhus exempelvis, eller Richards försök att uppfostra sin dotter – men de själva verkar inte uppleva det så.

⁵⁰ Coupland 1998, s 86f. Författarens kursivering.

⁵¹ Se appendix, citat I

⁵² Bauman 2002, s 65, 185

⁵³ Bauman 2002, s 183

3.2.3 Hotet om meningslöshet

Hotet om meningslöshet och framför allt rädslan för meningslösheten finns ständigt närvarande i romanen. Det gäller framför allt i den första delen, innan Karen vaknar, men också väldigt tydligt i den sista delen, efter att världen tagit slut. Som Giddens beskriver det, leder de ovan diskuterade förutsättningarna i det senmoderna samhället till att hotet om meningslöshet finns ständigt närvarande, men trycks undan av rutiner, grundläggande trygghet och livsstil. Det räcker dock inte helt, utan den existentiella ångesten och känslan av meningslöshet kan dyka upp, speciellt vid kriser eller brytningsskeden i livet, men även annars.⁵⁴ Det finns gott om exempel på detta i romanen, vid flera tillfällen diskuterar de det öppet, annars är det framför allt Richard som går runt med en gnagande känsla av att saker inte stämmer. Inte minst handlar det om möjligheterna att påverka sitt liv, att kunna bli något mer och större, men framför allt att göra eller vara något som spelar roll.

Vi hade allihop vaknat upp X antal år efter ungdomen och känt oss sjaskiga och avtrubbade. Det fanns fortfarande valmöjligheter, men de var inte obegränsade längre. Förlustelser hade blivit en ridå som dolde den underliggande paniken. Vi hade lugnt och stillsamt fallit in i en förtidig livets höst – ingen drömsk sensommar eller andlöst sprakande indiansommar, bara en brysk frost, en sträng vinter med snödrivor som växte sig allt högre och aldrig skulle smälta.

Inom mig ville jag *töa* snön. Jag ville ha världen *omgjord*. Jag ville *inte* åldras i förtid.⁵⁵

Den stora förändringen inträffar så när Karen vaknar. Inte bara för att det innebär en faktisk förändring i framför allt Richards och Megans liv, utan även för att hon för dem allihop symboliserar det omöjliga, hoppet om förändring och därmed hoppet om mening. Det betyder lite olika saker för de olika personerna⁵⁶ – exempelvis Karens mamma Lois som plötsligt måste ”se sig själv som medborgare i en tillvaro där det finns hopp, och den tanken är skrämmande; hon får svindel”.⁵⁷ Förutom att ge ett existentiellt hopp eller mening, ger Karens uppvaknande även konkreta meningsfulla uppgifter för vännerna som hjälps åt med hennes rehabilitering.

Karen själv däremot tycker inte att hennes uppvaknande är speciellt hoppfullt. Givetvis förstår hon hur mirakulöst det är att hon vaknar, men samtidigt känner hon sig berövad sin kropp och sin ungdom och är inte speciellt imponerad av 90-talet. I synerna av framtiden hon fick innan hon föll i koma såg hon framtiden som ett mörker, och hon tycker det känns som att hon är den enda som ser det här mörkret som de alla lever i. Tydligast

⁵⁴ Giddens 1997, s 237f

⁵⁵ Coupland 1998, s 114. Författarens kursiveringar.

⁵⁶ Exempelvis Coupland 1998, s 173, 176, 179, 185, 197f

⁵⁷ Coupland 1998, s 179

beskriver hon det när hon träffar Jared efter att världen tagit slut, och han frågar henne vad som kännetecknar världen hon vaknat i:

”Avsaknad. Av övertygelse – av tro, av vishet, till och med av gamla goda dåligheter. Ingen sorg, ingenting. Folk – de som jag kände – när jag kom tillbaka så, tja, de bara... fanns. Det var så sorgligt.” /.../ ”precis när jag vaknade så försökte alla imponera på mig genom att visa hur effektiv världen hade blivit. Är inte det en sjuk grej att skryta med? Effektivitet. För vad är det för vits att vara effektiv om ens liv ändå är en effektiv tomhet? /.../ Megan, min dotter, trodde inte ens på framtiden innan världen tog slut. Hon trodde att framtiden skulle bestå av död och kriminalitet och laglöshet. Och så fort framtiden faktiskt tog slut accepterade hon det utan att blinka. ... Det var faktiskt ingen som trodde på framtiden. Richard, Wendy... det är som om de hade väntat sig världens slut.”⁵⁸

När hon analyserar vännernas liv och situation är hon lika pessimistisk. Deras liv blir tydliga exempel för henne hur världen ser ut och hur svårt det är att uppleva mening:

Pam och Ham tog heroin – och gör det fortfarande, eller vad som helst som de kan komma över som fortfarande funkar efter ett år, för tanken på ytterligare fyrtio år fulla med tid var dem övermäktig och är det än. Wendy drogade sig med extremt mycket arbete. Linus försvann tydligen iväg i flera år och försökte lista ut meningen med livet, men hittade ingen, så han gick i ide inom sig själv och blev torr och lite bitter. Megan födde ett blint barn med hjärnsador och nu har hon själv blivit smått autistisk på grund av det. Och Richard. Richard söp och satte allt sitt hopp till mig. Han tror inte att jag fattar det, men det gör jag. Tänk på att ingen trodde att jag skulle vakna igen. Richard skulle ha kunnat längta bort hela livet efter mig och aldrig behövt ta itu med verkligheten.⁵⁹

Efter att världen tar slut är det fortfarande Karen som vännerna sätter sitt hopp till, eftersom de tror att hon ska förstå vad som händer och varför. Men när hon inte gör det, är det som om vännerna ger upp. De accepterar att världen tagit slut och försöker mest fördriva tiden. Det är egentligen inte förrän spöket Jared besöker dem och frågar dem om hur de ser på livet och sin situation som de funderar på det. Och det tydligaste då är att de alla upplever dels att de är ensamma, dels att förändring är omöjlig och tillvaron meningslös. Det är också Jared som så småningom ger dem uppgiften, att komma tillbaka till världen och söka efter meningen och ifrågasätta allt i tillvaron. Just i och med det ger han dem också mening – de ska förändra inte bara sina egna liv utan hela världen och får därmed en meningsfull uppgift.⁶⁰

3.3 Det bortträngdas återkomst

Det finns gott om exempel på ”det bortträngdas återkomst” i *Girlfriend in a coma*, på flera olika nivåer. Dels förekommer det diverse paranormala och/eller religiösa fenomen, som

⁵⁸ Coupland 1998, s 307, 309

⁵⁹ Coupland 1998, s 309f

⁶⁰ Se appendix, citat II

spöken, omen och visioner, förutom att Karen mirakulöst vaknar ur koman och jorden går under. Hela upplägget för romanen bygger på att en grupp utvalda människor får prova ett liv utanför världen, för att sedan få komma tillbaka med ett uppdrag som, även om det inte har någon tydlig avsändare, ändå måste uppfattas som över- eller bortomvärldsligt. Dels kan man tala om det bortträngdas återkomst i vad detta uppdrag innehåller. Poängen med uppdraget är att ifrågasätta och söka efter mening, alltså att föra fram eller peka på det som trängts undan eller glömts bort i samhället. Dessutom finns det i texten olika exempel på när karaktärerna upplever en saknad eller längtan efter något utan att kunna sätta ord på det, att det finns något bortträngt som de letar efter. När de får uppdraget känner de att det har kommit tillbaka, att de har funnit det.⁶¹

Uppdraget som de får påminner om Giddens livspolitik. Även om vännernas uppdrag inte är politiskt i traditionell mening, är ju inte livspolitiken det heller. Giddens beskriver livspolitiken som en politik om val och om livsstilar, och en politik där det personliga och det globala möts.⁶² Något liknande kan väl även sägas om uppdraget att ifrågasätta. Inte minst som uppdraget i hög grad handlar om förändring, och att förändring är möjlig, på individnivå men i förlängningen även hela samhället. Giddens livspolitik förväntas också utspelas på andra arenor än de traditionella, vilket ytterligare förstärker likheterna.

3.4 Religionens roll i romanen

Beroende på hur man definierar religion, finns det i olika hög grad religiösa element i romanen. Det finns traditionella religiösa symboler och företeelser (om än inte så många), det finns en rad övernaturliga fenomen och händelser samt det som vi tittat på tidigare, nämligen frågorna om mening och hopp.

I romanen görs ingen större åtskillnad mellan det som skulle kunna kallas traditionell religion å ena sidan och å andra sidan det paranormala. Spöket Jared är vännernas koppling till en transcendent sfär som inte definieras eller diskuteras speciellt utförligt. Denna sfär innehåller element av traditionell religion: Jared kallar sig själv för en ”gudomlig varelse” och han låter Linus se en skymt av himlen. Han låter dem också förstå att det finns en tanke med allt, att de är sedda och önskade.⁶³ Samtidigt finns det inga referenser till institutionaliserad religion, och uppdraget de får benämns aldrig som religiöst. De paranormala inslagen i denna transcendent sfär är kanske ännu tydligare än de religiösa – omen, visioner, att de kan se in i framtiden och ödet är viktiga element. Det mest signifikanta

⁶¹ Se appendix, citat III

⁶² Giddens 1997, s 252ff

⁶³ Coupland 1998, bl a s 317, 342, 348, 352

är dock just att det inte är någon större skillnad – det verkar inte vara speciellt viktigt för vare sig författaren eller romanfigurerna att definiera eller bestämma vad som är vad. Ofta beskrivs företeelser eller händelser eller känslor som kan beskrivas som religiösa eller andliga, inte minst traditionella sådana, med ett otraditionellt eller icke-religiöst språk. Ett exempel är när Jared beskriver himlen för Megan:

”Himlen är som världen när den är som allra bäst. Den är naturlig – inte en enda byggnad. Den är byggd av stjärnor och rötter och kött och ormar och fåglar. Den är byggd av moln och stenar och floder och lava. Men den är *inte* nån byggnad. Den är större än sinnevärlden.”

”Jaha du. Det låter ju fint. Känner man sig ensam där?”

”Nej.”

”I så fall är det ju faktiskt ett himmelrike.”⁶⁴

Om man sedan ser till frågorna om mening och hopp, är kanske religionens roll i romanen inte lika tydlig. Att frågorna kring mening och meningslöshet, hopp och existentiella frågor är ytterst centrala i boken, har framgått av analysen ovan. Men är det religion? Som nämnts ovan gör romanförfattaren inga sådana definitioner, han verkar inte vara speciellt intresserad av om hans transcendenta sfär eller karaktärernas meningsskapande är religiöst eller inte. Samma tveksamhet råder om man vänder sig till Giddens, som ju inte heller direkt kallar meningssökandet och de existentiella dilemmana religiösa.⁶⁵ Om vi däremot utgår från den religionsdefinition som jag angav i 1.4.1, blir bilden en annan. Enligt den definitionen är fokus på varat och mening, på att placera individens existens i ett kulturellt meningssystem, och utifrån den definitionen kan såväl den ”transcendentas sfären” som karaktärernas existentiella tankar och upplevelser betecknas som religiösa.

4 Diskussion

Couplands beskrivning av människornas situation i samhället, deras tankar om livet och meningen samt deras strategier för att hantera sina livssituationer, stämmer på många sätt överens med såväl Baumans som Giddens skildringar av det senmoderna samhället och dess konsekvenser för individen. Framför allt är Giddens teorier om det bortträngdas återkomst användbara för att förstå romanen. I min diskussion vill jag ta upp två olika delar, dels frågor kring meningslösheten och hur dess dilemma kan lösas, i romanen och hos teoretikerna, dels frågor kring religionens roll i senmoderniteten.

⁶⁴ Coupland 1998, s 331. Författarens kursivering.

⁶⁵ Se ovan, avsnitt 2.1.3. Eftersom Giddens konsekvent *inte* kallar meningsskapandet religiöst är det svårt att hänvisa till ett specifikt ställe.

4.1 Meningslöshetens lösning

I romanen skildras det senmoderna samhället som rikt men ändå fattigt. Allt finns men ändå saknas något. Friheten som finns räcker inte för att kompensera bristen på trygghet, mening och tillhörighet. Romanen, liksom mina olika teoretiker, lägger fram olika möjliga sätt att hantera den hotande meningslösheten och den alltför stora friheten i senmoderniteten. Det finns också olika möjliga sätt att se på vad som är orsaken till de existentiella tankarna – antingen har alla människor religiösa och/eller existentiella behov som vi försöker trycka undan med rutiner eller eskapism (som Giddens och Sigurdson menar) eller så trivs de allra flesta människor med sina vardagliga rutiner, och det är först när någon erbjuder dem religiösa eller liknande tjänster som behovet skapas (som Bauman menar). Romanen tar ställning för den syn Giddens och Sigurdson representerar. Inte helt tydligt först, vännernas olika försök att leva sina liv verkar ju fungera åtminstone till en början, men snart blir det uppenbart att de saknar något. Dock varierar det mellan olika personer och olika tidpunkter, innan Karen vaknar funderar de flesta på frågor kring mening, åtminstone ibland (utom möjligen Hamilton). När världen är slut är det däremot egentligen bara Richard och möjligen Karen som tänker på de existentiella frågorna överhuvudtaget.

Det intressanta är att det inte bara visas olika sätt att hantera frågorna kring mening och varat, utan att romanen talar ett normerande språk i frågan. Enligt författaren finns det bra och dåliga sätt att hantera frågan, eller egentligen bara ett bra och rätt sätt. Det uppdrag som vännerna får är också ett budskap till läsaren – detta är ett sätt som det går att hantera sina funderingar kring existensen på, och oavsett om det fungerar eller inte så ges personerna i boken inga alternativ. Alla metoder de själva prövat tidigare har misslyckats. Även Hamilton, som inte har upplevt så starka existentiella behov eller funderingar, får veta att det här är ett normativt bättre sätt att leva. Hela upplägget, att de får prova ett annat liv eller en annan värld för att sedan få ett (gudomligt?) uppdrag i den värld vi lever i, uppfattar jag som en uppgift också till läsaren. Språket är högtidigt, nästan högtravande, och den ironiska ton som är vanlig i den här typen av litteratur, och som förekommer i början av boken saknas helt under såväl Jareds avskedstal som när vännerna på de sista sidorna pratar om sitt uppdrag.⁶⁶

4.2 Har religionen någon plats i det senmoderna?

På den frågan svarar nog Douglas Coupland ja. Utifrån den religionsdefinition jag använt och enligt analysen ovan, har religionen inte bara en plats utan är nödvändig i samhället, för att

⁶⁶ Se appendix, citat II och III

individerna ska finna mening i sina liv. Människorna har i romanen ett okuvligt religiöst eller meningsskapande behov som inte kan släckas av frihet, karriär, droger eller annat. Karaktärerna i romanen upplever inte sina liv som meningsfulla förrän de får ett uppdrag som kan betecknas som religiöst. Couplands syn, som jag uppfattar den, stämmer väl överens med Sigurdsons. Samtidigt kan det kanske vara på sin plats att ställa Sigurdsons fråga: vilken religion är det som återkommer? Den religion som jag har läst ut i romanen är ju som beskrivits ovan en transcendent sfär och ett tankesystem som handlar om ifrågasättande, sökande efter mening och sanning, efter något som är äkta och verkligt. Den är också positiv i sin människosyn: förändring är möjlig på såväl individ- som samhällsnivå och det finns ett syfte med varje människas liv. Baumans tanke att den sant postmoderna religionen är fundamentalismen står i stark kontrast mot Couplands religion. Giddens tanke om ”det bortträngda” ligger i så fall betydligt närmare. Det handlar dock till slut om religionsdefinitioner – Giddens själv kallar ju inte sin livspolitik eller det bortträngda för religion, även om det utifrån den definition jag använt definitivt kan kallas så.

5 Slutsatser

I min uppsats har jag jämfört sociologerna Baumans och Giddens teorier om senmodernitet, individualisering och meningsskapande, och sedan använt dessa teorier för att analysera Douglas Couplands roman *Girlfriend in a coma* med fokus på frågorna om frihet och trygghet, individens möjligheter och hotet om meningslöshet, samt undersökt romanens respektive teoretikernas syn på religionen och dess plats i det senmoderna samhället. Romanens syn, enligt min tolkning, ligger närmare Giddens än Baumans, framför allt gällande individens möjligheter till meningsskapande, synen på huruvida religiösa/existentiella behov är grundläggande eller inte samt i frågan om det finns plats för religionen i senmoderniteten. Dock stämmer Baumans analys av hur individen upplever sin situation väl med hur detta skildras i romanen. Centralt i romanen är det ständigt närvarande hotet om meningslöshet, som hänger tätt samman med känslan av att förändring inte är möjligt. I romanen ges en normativ lösning på frågan – det går att finna mening, eftersom förändring är möjlig. Det är människans uppgift att ifrågasätta samhället och ständigt söka efter mening och sanning, och just genom detta uppleva att livet är meningsfullt. Detta påminner på många sätt om Giddens teori om det bortträngdas återkomst och livspolitikens framväxt.

Något man kan konstatera och i viss mån kritisera såväl Bauman som Giddens för, är deras till viss del frånvarande analys av religionens roll och plats. Bauman beskriver

det i viss mån, men Giddens saknar den nästan helt. När han någon gång nämner religion, sker det kortfattat och utan att definiera religion, vilket gör att jag har svårt att avgöra hur han uppfattar religionens roll. För att använda hans teori om det bortträngdas återkomst i ett religionssociologiskt sammanhang krävs en diskussion eller utveckling av den, vilket jag har försökt göra i denna uppsats. Det skulle vara ett intressant ämne att utveckla ytterligare, hur Giddens teoribildning relaterar till religionens roll i samhället. Jag menar, vilket väl framgått i uppsatsen, att Giddens beskriver religion, så länge man använder sig av en funktionell religionsdefinition. Det kan i och för sig väcka frågan om hur mycket man som student har rätt att tillskriva en författare – han själv skriver inte om religion, har jag då rätt att säga att han gör det, att han bara inte har förstått det själv?

En annan aspekt som man kanske kan kritisera såväl Bauman som Giddens, samt i viss mån Coupland för, är bristen på maktperspektiv. Generellt brukar båda sociologerna ofta ta in ett sådant perspektiv, men i fallet med de teorier jag använt här, har det saknats. Man kanske inte kan ställa samma krav på en romanförfattare, men frågan kan ändå vara värd att fundera på. Har alla människor samma möjligheter att skapa mening oavsett inkomst, social status, kön, etnicitet? Är den senmoderna meningslösheten ett i-världsproblem? Hade Couplands roman kunnat utspela sig någon annanstans än i Nordamerika med unga vita medelklassmänniskor? De frågorna har väckts hos mig som läsare, men inte ställts i texterna. Jag inte fått svar på dem, även om jag kan ana det såväl i romanen som hos sociologerna.

Slutligen tycker jag att det intressantaste med Couplands roman i relation till de teorier jag använt mig av här, är att jag tycker att romanen i sig själv är ett exempel på det bortträngdas återkomst och det ständiga sökandet efter mening, hopp och tillhörighet. Det kan kanske vara ett forskningsfält att fundera vidare på – att studera inte bara enskilda kulturuttryck, som den här romanen, utan också studera hur människor använder och relaterar till litteratur, film och annan populärkultur som behandlar religion på ett sådant här sätt. Det faktum att den författare som myntade begreppet generation X och av många har ansetts vara en av dess främsta skildrare själv ägnar sin roman åt att uppmuntra människor att ifrågasätta just denna tid och samhälle, samt att söka efter mening och sanning, borde väl i sig vara ett tecken på att det bortträngda – religionen om man så vill – är på väg att göra en återkomst.

Referenser

Bauman, Z (1998) *Vi vantrivs i det postmoderna*. Göteborg: Daidalos

Bauman, Z (2002) *Det individualiserade samhället*. Göteborg: Daidalos

Beck, U (1998) *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos

Clark, L S & Hoover, S (1995) *At the intersection of media, culture and religion – a bibliographic essay I*: Hoover & Lundby (red) (1995) *Rethinking media, religion and culture*. Thousand Oaks: Sage

Coupland, D (1993) *Generation X – sagor för en accelererad kultur*. Höganäs: Wiken

Coupland, D (1995) *Livet efter Gud*. Stockholm: Koala press

Coupland, D (1998) *Girlfriend in a coma – ledmotiv till jordens undergång*. Stockholm: Tivoli/Nordstedts

Giddens, A (1996) *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur

Giddens, A (1997) *Modernitet och självidentitet – Självet och samhället i den moderna epoken*. Göteborg: Daidalos

Sigurdson, O (2003) *Världen är en främmande plats. Essäer om religionens återkomst*. Örebro: Cordia

Appendix

Citat I

På nyårsafton 1992 satt vi fem [Richard, Pam, Hamilton, Wendy och Linus] vid laminatbordet i Linus dåligt uppvärmda igloo till kök över ett avslaget pokerparti och försökte få varandra att känna oss förfinade på grund av det faktum att våra liv hade en gemensam aura av en bortsjabbad passning. /.../ Linus smuttade på sin drink och sa: "Enligt mina erfarenheter är det så här, hör ni. Vid tjuugo fattar man att man inte kommer att bli rockstjärna. *Treorna är jokrar den här given*. Vid tjugofem inser man att man inte kommer att bli tandläkare eller sportproffs." Wendy pussade honom på kinden. "Och vid trettio börjar det mörkna – man tvivlar på att man nånsin kommer att förverkliga sig själv, långt mindre bli rik eller lyckad. *Pam, lägger du dig, eller? Kom igen, vakna nu*. Vid trettiofem vet man i stort sett vad man kommer att göra resten av livet; man böjer sig för ödet. Fy vilken kass hand jag har. Kortet, alltså."

Pam sa: "Sprit, Hamilton? Nöff?" Hon hade åtminstone förvekligt sin fotomodellsdröm. Hamilton – vilken dröm hade han förvekligt? Han kom linkande med flaskan till bordet. "Nöff på dig själv du, Pamela." /.../

"Jag läste om en undersökning", sa Wendy. "Forskarna fick fram att hur mycket man än jobbade på det går det inte att förändra sin personlighet – sitt *jag* – mer än max fem procent.

"Herregud, så deprimerande", sa Pam.

"Snack", sa Hamilton. "Det tror jag inte på."

Wendys upplysning gjorde mig illamående. Det påminde mig om hur missnöjd jag var med den jag var just då. Jag ville inget hellre än att förändras till hundra procent.

Några minuter senare bröt Linus sin pokerfejstystnad: "Nåt som har slagit mig", sa han, "är att alla liksom anklagar varandra för att *spela teater* nu för tiden. Fattar ni vad jag menar? Att liksom inte vara, öh, *sig själva*." Han tittade på sitt Kahlukaffe. ("Fjortisdrink", hade Hamilton smädat honom.) "Ingen tror liksom på de identiteter vi skapat oss. Jag tycker det känns som varenda människa är falsk numera – som om folk hade en genuin kärna en gång i tiden, men slängde ut den och ersatte den med nåt som var mer tilltalande men samtidigt tomt. Din tur, Wendy..." Vi spelade ett tag och kände oss underliga till mods efter Linus utdragna spärrelld av klarsyn.

"Amen, pastorn", sa Hamilton. "Tre knektar och potten är min. Du ger, Richikins. Fast är du verkligen Richikins? Bevisa att du är *du*, din bedragare."

"Du låter helt sjuk, Hamilton", skällde Linus med ett tonfall så obekant att vi hajade till. "Du pratar i TV-klipp. Du är aldrig uppriktig. Du är aldrig trevlig. En gång i tiden var du i alla fall *lite* trevlig. Jag undrar om du fört ett enda ordentligt samtal i hela ditt liv." Alla satt orörliga. "När du var yngre var du kul, men nu är du inte ung längre och du är inte ens tråkig. Du är bara otäck. När pratade du senast allvar med nån egentligen?"

Hamilton kliade sig under gipset. "Äh, håll käften."

"Svara då. När gjorde du det?" /.../

"Vart vill du komma, Linus – menar du att jag är ytlig bara för att jag gillar att slänga käft? Då kan du ju ta dig en titt i spegeln emellanåt själv. Det är just en skön syn."

"Jag ser mig i spegeln varje dag, faktiskt. Jag menar att du slår igen dörren till ditt sista hopp – vänlighet och ärlighet. Du har trettiofem år kvar, och från och med nu försvinner livet av bara farten." /.../ [Hamilton blir arg och lämnar vännerna.]

Vi andra satt kvar vid bordet och plockade tigande ihop markerna och spelkortet.

"Han glömmer det här", sa Pam. "Han är inte en sån som förändras." Hon lyfte upp tre glas samtidigt i ena nypan. "Och kan nån vara snäll och tala om varför skruvad killar är så sexiga? För jag fattar det inte."

Jag sa: ”Du Linus, vad var det där egentligen?”

Han sa: ”Vet inte riktigt. Jag var bara tvungen att säga det. Jag är orolig. Jag är orolig för att vi aldrig kommer att bli annorlunda. Jag är orolig för att vi inte ens kommer att *kunna* bli annorlunda. Oroar du dig aldrig för det?”

Jag sa: ”Jo.”⁶⁷

Citat II

[Jared:] ”Reservplanen är som följer:

Ni ska bli annorlunda. Ni ska ändra ert beteende. Ni ska förändra ert sätt att tänka. Och andra ska lägga märke till de här förändringarna, och de ska då uppleva världen på ett nytt sätt.”

”Men hur då?” frågar Richard. ”Hur ska vi kunna förändras?”

”Tänk efter ett tag: förr, i den gamla världen, tyckte du då inte ganska ofta att det kändes som om enda sättet du verkligen skulle kunna förändra dig, så genomgripande som du längtade efter att göra, skulle vara att dö och sen börja om från början igen? Kändes det inte som om alla symboler och föreställningar som du hade matats med ända sen du föddes hade blivit utslitna som ett par gamla skor? Längtade du inte efter förändring, fast utan att fatta hur du skulle bära dig åt? Och även om du hade vetat hur du skulle göra, skulle du då ha haft styrka att verkligen göra det? Önskade du inte att du hade fått en annan hand i given?”

”Visst, det är klart. Men det gjorde väl alla?”

”Nej. Inte alltid. Den känslan är specifik för den tid vi levde i.”

”Jaså...”

”Och har du inte alltid känt det som om du ständigt lever på randen till insikten om någon omvälvande sanning? Den känslan är helt riktig. Det finns en sådan sanning. Det gör det faktiskt.”

”Ha!”

”Visst. Jo, i alla fall: nu kommer det att bli som om ni hade dött och blivit reinkarnerade, fast fått behålla samma kroppar som förut. Och i era nya liv blir ni tvungna att leva helt och hållet för den enda förnimmelsen: känslan av en överhängande sanning. Och ni måste gäpa efter den, stjäla för dess skull, tigga och be om den – och ni får aldrig sluta ställa frågor om den, dygnet runt så länge ni lever.

Det är det som är reservplanen.

Varenda dag så länge ni lever, varenda vaken stund, ska ni ägna åt att göra andra medvetna om den driften: driften att gräva och borra och granska och ringa in de ord som kan föra oss bortom oss själva.

Skrapa. Treva. Träng in. Tro. *Fråga*.

Ställ frågor, nej *skrik* ut frågor – medan ni står på knä utanför de elektriska dörrarna på Safeway – och kräv att andra medborgare ställer samma frågor; trasa sönder gamla läroböcker och spotta ut orden på trottoarerna i stan: utanför Planet Hollywood, utanför börsen, utanför The Gap.

Rista in frågor i glaset på fotokopieringsmaskinerna. Skrapa in utmaningar på gamla bildelar och kasta ned dem från höga broar så att framtidens människor också kommer att ifrågasätta världen när de gräver i leran. Rita in ögonglober i bildäck och skosulor så att alla era spår vittnar om tänkande och ifrågasättande och medvetenhet. Skräddarsy molekyler som kristalliseras i form av frågetecken. Gör så att streckkoderna betyder fabler, inte belopp. Ni får aldrig ens kasta en gnutta skräp om det inte sitter en fråga stämplad på den – ett krav på att folk ska ta sig till en värdigare plats.” /.../

⁶⁷ Coupland 1998, s 116, 118ff. Författarens kursiveringar.

”Ni kommer att ha en evig hemlängtan, gå omkring på en utkyld järnvägsstation ända till slutet och viska underliga saker om existensen i barnens öron. Era liv kommer att präglas av brådska, som om det gällde att gräva fram människor ur rasmassor eller dra upp drunknande hästar med lasso. Man kommer att tro att ni är galna. /.../ Orden för ’förändring’ är för få. Ni kommer att uppfinna fler.” /.../

”Och ni kommer att bry er om vad folk tänker? Som om *de* bryr sig! Och *ni* vet ju sanningen – eller kommer åtminstone alltid vara på väg mot den. Det kvittar hur knäppa eller extrema ni blir. Det finns ingen annan mening. Det är det här som gäller.” /.../

”I era gamla liv hade ni inget att leva för. Nu har ni det. Ni har inget att förlora och allt att vinna. Ut och bered väg för en ny kultur – ta med yxor, liar och gevär. Jag vet ju att ni har alla kunskaper som krävs: sprängämnen, medicin, ingenjörskonst, mediekännedom och förmågan att förklä er. Om ni inte ägnar varje vaket ögonblick åt att radikalt omvärdera hur världen är beskaffad, om ni inte oavbrutet jobbar på att bryta ned den gamla världsordningens kadaver, då har det varit en bortkastad dag.”⁶⁸

Citat III

Richard börjar tänka, han börjar tänka att det måste finnas så enormt många människor på jorden som söker ivrigt – nej, *förtvivlat* – efter bara ett endaste litet tecken på att det finns något ädlare eller större eller mer mirakulöst hos oss själva än vad vi har tagit för givet. *Hur ska jag ge dem alla en gnista?* undrar han nu. *Hur ska jag kunna ta dem i handen och leda dem genom eld och klippväggar och isberg? Med våra gärningar kommer vi att skaka om dem och trollbinda så att de finner nya tankesätt.*⁶⁹

Richard tänker på sitt liv och sin värld än en gång: Nej, min dotter är *inte* vilsen och upprorisk och borta i ett drogrus. Nej, hon hatar mig *inte* för allt jag glömt eller struntat i eller misslyckats med att göra för henne. Nej, kvinnan jag älskar är *inte* ett pappersskal som andas små fingerborgar med luft medan hennes gråa hår knastrar och hennes kropp förvandlas till läder och ben. Mina vänner är *inte* ensamma och livströtta och avtrubbade och sorgsna. Och jag försöker *inte* bara lura mig själv. Det är slut med det nu – vi har bytt bort det. /.../

Snart kommer ni att få se oss komma gående på gatan, stolta och rakryggade och med ögonen vidgade av sanning och styrka. Kanske ser vi ut som ni, men ni bör veta bättre. Vi kommer att rita upp vår gräns i sanden och tvinga världen att träda över den gränsen. Varenda cell i våra kroppar är sprickfärdig av sanning. /.../ Vi kommer att vara några vuxna människor som krossar det trötta, slutkörda systemet. Vi kommer att kräla och gräva oss in i en radikal ny värld. Vi kommer att omvandla tankar och själar av sten och plast till linne och guld – det är min tro. Det är min övertygelse.⁷⁰

⁶⁸ Coupland 1998, s 385ff. Författarens kursiveringar.

⁶⁹ Coupland 1998, s 401. Författarens kursiveringar.

⁷⁰ Coupland 1998, s 402ff. Författarens kursiveringar.